

2. Növekedés, növekedési elméletek, fejlődés, versenyképesség

(Csath Magdolna)

Ebben a fejezetben bemutatjuk a növekedési modellek főbb típusait, állításait és azok versenyképességgel való összefüggéseit. Vizsgáljuk a növekedés és a fejlődés kapcsolatát és a növekedést, valamint a versenyképességet egyaránt meghatározó termelékenységet és az annak mérésére használt mutatókat. Vázoljuk továbbá a növekedés mérésére használt GDP-mutató gyenge pontjait is. A fejezet elolvasása után az olvasó választ tud adni a következő kérdésekre:

1. Melyek az exogén és endogén növekedési modellek közötti főbb különbségek?
2. Mi a különbség a növekedés és a fejlődés között?
3. Melyek a GDP-mutató gyenge pontjai?
4. Mi a TFP-mutató, és mit mér?
5. Milyen módszerekkel tudja az állam ösztönözni a versenyképesség javulásával is járó gazdasági növekedést?

2.1. A gazdasági növekedés modelljei: exogén, endogén modellek

A közgazdászok hosszú ideje elemzik a gazdasági növekedés tényezőit, előidézőit. Az idő során a gazdasági növekedés legfontosabb tényezői között a munkaerő, a tőke, a termelékenység, majd később a tudás, a képességek, általában a humán vagyon minősége került előtérbe. A kérdés azért fontos, mert a gazdasági növekedés egyrészt javíthatja az állampolgárok életszínvonalát és életminőségét. Másrészt a növekedésnek negatív hatásai is lehetnek a társadalomra és a természeti környezetre egyaránt. Ilyenek az egyenlőtlenségek [1.] növekedése a társadalomban, a túlfogyasztásra ösztönzés, amely a nem megújuló erőforrások [2.] gyors kimerüléséhez vezethet, valamint a megnövekedett hulladékképződés és az egyéb természetkárosítás. Ezeket káros externáliáknak hívják.

A versenyképesség és a növekedés kapcsolatban van egymással. A kapcsolat kétirányú. Az erőltetett, mennyiségi szemléletű, negatív externáliákkal járó növekedés rontja a jövőbeli versenyképesség javulásának esélyeit. A növekedés lehetséges mértékét viszont befolyásolja a versenyképesség alakulása.

Az idők során nagyon sok növekedési modellt állítottak fel a közgazdászok. A legelső modellkísérlet Adam Smith nevéhez fűződik, aki *A nemzetek gazdagsága* című könyvében azt hangsúlyozta, hogy a gazdasági növekedés a munkamegosztással van összefüggésben. Témánk, a versenyképesség szempontjából az exogén és endogén modelleket érdemes megismerni. Az exogén növekedési modellek lényege, hogy a gazdasági növekedésnek külső,

a gazdaságon kívüli okai és feltételei vannak. Ilyenek például a külföldi tőkebefektetések vagy – esetünkben – az EU-ból érkező pályázati források.

Káros externáliák: a gazdasági tevékenység negatív hatásai a nagyobb rendszerekre, a társadalomra és a természeti környezetre. Ilyenek lehetnek a több műszakos munkarend egészségre gyakorolt káros hatásai, a termelés természetet, levegőt, vizeket szennyező hatásai vagy a feldolgozó iparágak növekvő termelése miatti túlzott fakitermelés. De externáliának tekinthető az is, ha egy nagy cég betelepülése egy kisváros határába megnöveli a közlekedési dugók előfordulását és ezzel a légszennyezést. Az externáliák jellemzője, hogy okozóik számára nem jelentenek többletköltséget. Azt általában a társadalom viseli. A kormányoknak viszont lehetőségük van a káros externáliákat okozó tevékenységek megadóztatására, illetve megtiltására. Esetenként azonban ezt – az üzleti tevékenység korlátozásának tilalmára hivatkozva – a szabadkereskedelmi megállapodások megtiltják.

Adam Smith (1723–1790) skót klasszikus közgazdász. Legismertebb műve az 1776-ban megjelent *A nemzetek gazdagsága* (*The Wealth of Nations*), amelyben az országok gazdagodásának okait vizsgálta.

Vizsgálni szokták azt is, hogy mi az oka annak, hogy egyes országok gazdasága gyorsabban, másoké lassabban nő? Azt találták, hogy erre a kérdésre nem adnak választ az exogén növekedési modellek. Ebből az következett, hogy a hagyományos növekedési modellekben használt növekedési tényezőkön, a munkaerőn, a tőkén és a technológián kívül további okai lehetnek a növekedési különbségeknek. Az újabb kutatások így fordultak olyan tényezők felé, mint például a társadalmi – politikai és kulturális – jellemzők. Ezek a munkák vezettek el az endogén növekedési modellek különböző változatainak kidolgozásához. Ezek kapcsán egyre elfogadottabbá vált, hogy a növekedés fontos feltétele lehet – a pénztőke és a munkaerő mellett – a humán tőke, vagy ahogyan újabban hívjuk, a humán vagyon minősége, képzettsége, motiváltsága és vállalkozószelleme.

A humán vagyon fejlesztésében pedig az államnak kiemelt szerepe van. Az állam beruházásai a humán vagyonba fontos gazdasági növekedést befolyásoló tényezők. Ily módon – az endogén növekedési modellek szerint – az állami szerepvállalás is gazdasági növekedést serkentő tényező lehet.

Endogén – belső erőkre építő – növekedési elméletek

Ezeknek az elméleteknek az a lényege, hogy a gazdasági rendszeren belüli erőkben, belső folyamatokban keresik a növekedés forrásait. Legfontosabb forrásoknak pedig a technológiai fejlődést, a termelés hatékonyabb megszervezését és a nemzet humán vagyonának fejlesztését tekintik. De olyan vélemény is megfogalmazódott, hogy a gazdasági növekedés legfőbb előidézője – a fizikai, pénzügyi és humán tőke mellett – az állami intézményrendszer működési hatékonysága, valamint az innováció. [3.]

Az endogén növekedési elméletek hívei ezért nagy hangsúlyt fektetnek az innovációra és a tudásszint állandó emelésére mint a gazdasági növekedést elősegítő feltételekre.

Az endogén növekedési modellek továbbfejlesztése során további tényezők is bekerültek a növekedési források közé, mint például az emberi jogok és a magántulajdon tiszteletben tartása, a jogi szabályozás áttekinthetősége és igazságos, minden szereplőre egyformán kiterjesztett működtetése. Ezeket az úgynevezett puha tényezőket, illetve ezek hatását a gazdasági növekedésre nehéz megmérni. Ez azonban nem jelentheti azt, hogy nem is foglalkozunk velük, hiszen egyre többen érvelnek úgy, hogy éppen ezek azok a tényezők, amelyek esetenként az egyes országok gazdasági növekedésében megjelenő és a tőkebefektetések nagyságával, a technológiai szinttel vagy a rendelkezésre álló munkaerő mennyiségével nem magyarázható különbségeket okozzák.

Elmondható tehát, hogy nincsenek egységesen követendő, minden ország esetén sikerre vezető növekedési modellek. Mivel

- minden országban más és más a lakosság viselkedése és elvárásai;
- eltérő az üzleti környezet, beleértve a kulturális jellemzőket, az intézményrendszer működési sajátosságait és az értékrendet;
- eltérő a gazdaság szerkezete és azon belül a növekedést jobban támogató ágazatok aránya;
- eltérő a kiinduló fejlettségi szint, alacsonyabb szintről pedig könnyebb „nagyot ugrani”;
- eltérők ezért az elérendő és elérhető célok.

Mindezek következtében nem „importálható” más országok gazdaságpolitikai modellje. Viszont tanulni mindenkitől lehet, és kell is.

2.2. Növekedés, fejlődés, termelékenység

Meg kell különböztetnünk a gazdasági növekedést és a gazdasági fejlődést. A gazdasági növekedés egy adott időtartam alatt egy adott gazdasági egységben létrejövő termelés- és szolgáltatásteljesítmény-bővülés, amelyet a GDP-mutatóval mérünk. (A GDP-re később még részletesen visszatérünk.) A gazdasági fejlődés viszont bonyolultabb fogalom. Jelenti a nemzetgazdaság egyes ágazatainak harmonikus és kiegyensúlyozott működését, a nemzetközi piacokon való jelenlét sikerességét, a fejlett pénzpiacot, a stabil nemzeti valutát, az esetleges válságok esetére elegendő tartalékok meglétét, valamint a kormányzati intézményrendszer működésének hatékonyságát.

Röviden összefoglalva a gazdasági fejlődés az ország értékteremtő képességének fenntarthatóságát, a társadalom jóllétének és életminőségének állandó javíthatóságát foglalja magában. Ezért nemcsak gazdasági, hanem társadalmi mutató is. A fejlődési elméletek ezért különböző, és nem csak pénzügyi mutatókkal vizsgálják, hogy milyen feltételek mellett, milyen hosszabb távon is fenntartható eredményeket érnek el az egyes országok.

A gazdasági növekedés és a termelékenység

Általánosan elfogadott vélemény, hogy a gazdasági növekedés fontos feltétele a termelékenység javulása. De mi is a termelékenység, és hogyan mérjük?

Az összgazdasági termelékenység a gazdaságban létrejövő összes output, azaz teljes kibocsátás és a foglalkoztatottak létszámának vagy az adott időszakban ledolgozott munkaóráknak az aránya.

Az egy gazdaságban létrejövő teljes kibocsátást, mint az imént említettük, általában a GDP-mutatóval mérjük. A magas termelékenység a versenyképesség egyik fontos feltétele. Nem mindegy ugyanis, hogy egységnyi inputot milyen okosan hasznosít egy társadalom. Minél jobban, okosabban, annál versenyképesebb lehet a gazdaság. Úgy is szoktak fogalmazni, hogy a nemzeti szintű termelékenység az ország gazdaságának egészségességét, újérték-teremtő képességét méri.

Ezért nyilvánvalóan nem mindegy az sem, hogy a nemzeti jövedelem növekedésében a két alkotóelem közül melyik szerepel nagyobb aránnyal. Az a kedvezőbb, ha adott időegység alatt sikerül nagyobb értéket termelni, azaz nem többet, hanem okosabban tud dolgozni a lakosság. Ugyanis a több munka például azt jelentheti, hogy csökken az egészségmegőrzésre, a tanulásra, a kultúrára és a családra fordítható idő mennyisége, ami életminőség-romlást jelent.

Azonban a hagyományos termelékenységmérés megmarad a két tényező, az alkalmazott munkaerő és az azzal előállítható új érték vizsgálata mellett.

Eszerint a termelékenységet három egymással összefüggő módon lehet növelni:

1. a munkavállaló egy vagy kevésféle feladat elvégzésére specializálódik, ezért azt nagyon jól megtanulja, és a lehető leggyorsabban tudja elvégezni;
2. a munkafolyamat egy adott szakaszára való összpontosítással időt is meg lehet takarítani, mivel nem kell az egyik munkafeladatról átállni egy másikra;
3. az 1–2. ponttal összhangban a teljes termelési folyamatot egy futószalag mentén szervezik meg, ahol az ember a géppel összhangban optimalizált átfutási idővel kell, hogy teljesítse a feladatát;
4. a „plusz egy” módszer pedig a futószalag több műszakos működtetése, hogy ugyanazzal a gépsorral és ugyanannyi emberrel minél többet lehessen termelni.

A termelékenységnövelésnek ezt a módját alkalmazzák a futószalagos munkaszervezést alkalmazó összeszerelő vállalatok.

Azonban szociológusok és pszichológusok bizonyítják, hogy az így szervezett munka egyrészt egészségtelen, másrészt motiválatlanná, gépiesen dolgozóvá teszi a munkavállalókat. Egyes kutatások szerint azoknak, akik hosszabb időt töltenek el több műszakos, futószalag melletti munkával, gyengülnek a kreativitási, vállalkozói képességei.

Teljes tényezős termelékenység (Total Factor Productivity, TFP)

Az általános meghatározás szerint a teljes tényezős termelékenység a végtermék – output – azon része, amelynek létrejötte nem magyarázható meg az előállításához használt mérhető elemek – inputok –, mint például a munkaerő nagyságával és a ledolgozott órák mennyiségével, valamint az alkalmazott tőke értékével.

Ez a mutató így a mennyiségen túl a felhasználás hatékonyságát is méri. A felhasználás hatékonyságát pedig az alkalmazott tőkeelemek – gépek, technológiák – korszerűsége,

a munkát végző emberek tudása és motiváltsága, továbbá a munkafolyamatok szervezésének és irányításának színvonala befolyásolja.

Alváskutatók bizonyították, hogy az éjszakai munka miatt megzavart biológiai óra kaotikus helyzetet teremt az emberi szervezetben, és ezért tartósan károsíthatja az egészséget.
(Derk-Jan Dirk professzor és Dr. Simon Archer, University of Surrey, 2014. január 20.)

Motiváltság: olyan erő, energia, hozzáállás és akarat, amelynek segítségével az ember alkotni szeretne, sikert szeretne elérni, képes és akar dönteni, problémát megoldani.

A motiváció szintjét belső, az egyént jellemző tulajdonságok és külső, környezeti – bátorító vagy visszatartó – tényezők befolyásolják.

A motivált emberek általában érdeklődők, optimisták, kezdeményezők, együttműködők, szemben a motiválatlanokkal, akik inkább pesszimisták, beletörődők, túlélni akarók.

A jellemző motiváltsági szint nagy hatással van a társadalmi-gazdasági haladásra, a fejlődési, innovációs lehetőségekre.

A hagyományos munkatermelékenységi mutató azért nem ad magyarázatot arra, hogy miért eltérő a termelékenység egy fejlett és egy kevésbé fejlett országban, mert éppen ezeket a puha tényezőket nem méri, amelyekben – valószínűleg – nagy különbségek vannak a fejlett és a kevésbé fejlett országok között.

A tipikus példa, hogy miért lesz sokkal termelékenyebb például egy magyar kőműves Németországban, mint Magyarországon volt. Miért tud több és jobb eredményt elérni? A kérdésre a választ a TFP-mutató adja meg: azért, mert sokkal korszerűbb gépekkel és berendezésekkel dolgozik, és munkáját jobban szervezik meg és irányítják. Még azt is hozzátehetjük, hogy valószínűleg az alkalmazott vezetési-motivációs módszerek is korszerűbbek, ami miatt nagyobb kedvvel is dolgozik a munkavállaló Németországban, mint itthon.

Ebből kifolyólag érdemesebb a TFP-val mért termelékenység növelését célként kitűzni, mert enélkül a kevésbé fejlett országnak nincs esélye a fejlettebb országokhoz való felzárkózásra. Nagyon fontos azonban, hogy nem elég a feltételrendszer egyes elemeit fejleszteni, vagyis nem fogja javítani az új gépbeszerzés vagy az új technológia alkalmazása a termelékenységet akkor, ha nem jár együtt a munkavállalók tudásszintjének és motiváltságának javulásával és a szervezési-vezetési módszerek korszerűsödésével. Ez azt is jelenti, hogy ha ugyanannyit vagy akár többet is ruház be egy kevésbé fejlett ország az úgynevezett „hardverbe”, azaz gépekbe, technológiákba, ha nem ruház be a „puha”, humán tényezőkbe, nem fogja behozni a fejlettebb országokat.

Ily módon a TFP termelékenységfogalom összhangban van a gazdasági növekedés endogén modelljével, vagyis azzal, hogy a gazdasági növekedés legfontosabb tényezői a belső képességek, energiák, vagyis a nagyobb tudásszint, az innovativitás és a motiváltság. Elméleti közgazdászok azt állítják, hogy a teljes termelékenységi szintet csupán egyharmadnyi mértékben határozzák meg a mérhető nemek, az alkalmazott munkaerő, a ledolgozott órák mennyisége és a gépesítettség. A további kétharmad a puha tényezőknek tulajdonítható.

Ebből viszont az következik, hogy a termelékenység növelésének egyik fontos forrása a képzés és a továbbképzés. Ezért fontos, hogy a munkaképes korú lakosság minél nagyobb arányban vegyen részt továbbképzésben. Így kapcsolat van a termelékenységi

és az oktatási-képzési mutatók között is. Azonban a termelékenységet ronthatja az alulfoglalkoztatottság, vagyis az, ha a munkaadók nem használják ki a munkavállalók tudását, képességeit, azaz igénytelenebb, a tudást, képességeket csak részben hasznosító munkával foglalkoztatják őket. Ezért kapcsolat van a termelékenység és az alulfoglalkoztatottság mértéke között. Ehhez kapcsolódóan szoros az összefüggés a termelékenység és aközött, hogy a nemzetközi cégek az értéklánc mely részét telepítik egy országba. Ha elsősorban a kis hozzáadott értéket termelő összeszerelő tevékenységet, akkor az nem biztos, hogy hasznosítja a munkavállalók képességeit, így rontja a termelékenység javíthatóságának esélyeit. Ebből eredően célszerű megvizsgálni, hogy egy országban az értékláncok mely részeivel kapcsolatos tevékenységek zajlanak. Az értéklánc magában foglalja egy termék előállításának vagy szolgáltatás nyújtásának valamennyi lépését a megtervezéstől a vevőkhöz való eljuttatásig. A globális értéklánc működtetése azt jelenti, hogy a nemzetközi cégek „feldarabolják” az értékláncot, és az egyes munkafázisokat más és más országban végzetik el kihasználva a helyi előnyöket. Minél nagyobb része marad egy országban az értékláncnak, annál nagyobb hozzáadott érték teremődik otthon, és annál kisebb az ország gazdasági függősége, a nemzetközi válságoknak való kitettsége.

Mit értünk hozzáadott értéken? A cégek által megteremtett termékek, szolgáltatások piaci értékéből le kell vonnunk az általuk felhasznált inputok piaci értékét, és a különbség lesz a cégek által hozzáadott új érték. A hozzáadott új érték jelentős részét a munkabérek és a profit teszi ki. A termelési folyamat során a nagyobb érték általában ott teremődik, ahol szellemi munka, kreativitás rakódik rá a folyamatra. Ilyen lehet a kutatás-fejlesztés, a kreatív marketing és a vevőket kiszolgáló rendszerek működtetése.

Megjegyzendő továbbá, hogy egy ország exportja két részre osztható: a helyben teremtett érték alapján előállított termékből származó exportra és a külföldről behozott (importált) és helyben összeszerelt termékekből származó exportra. Minél nagyobb az importált egységek értéke az előállított termékben, annál kisebb része van az értékláncnak egy országban.

Az elmondottak alapján érthető, hogy a gazdasági növekedést jobban segíti, ha nemcsak többen és többen dolgoznak, hanem okosabban, nagyobb új értéket teremtve dolgoznak. Ezt a szempontot veszi figyelembe a teljes tényezős termelékenységmutató, amely azt is vizsgálja, hogy milyen munkát végeznek az emberek, az mennyire innovatív, mekkora új hozzáadott értéket állít elő. Vizsgálja továbbá, hogy mennyire korszerű technológiával dolgoznak a munkavállalók, hiszen ha a technológia korszerűbb, akkor az megnöveli a termelékenységet is. Végül vizsgálja a mutató a munkavégzés körülményeit, a munka megszervezésének, irányításának színvonalát is. Hiszen a jobban szervezett, korszerűbben irányított környezetben a munkavállaló termelékenyebben tud dolgozni. A teljes tényezős termelékenységet ezért befolyásolja a gazdaság szerkezete, a technológiai és menedzsment-színvonal és a tudásszint is.

2.3. Új növekedési forrás: a gazdaság diverzifikáltságának növelése

A növekedési mutató összefoglaló értéket képvisel. Ezért nem ad képet arról, hogy a gazdaság mely ágazatai, milyen arányban növekednek. Pedig ennek ismerete fontos lenne, ugyanis egy gazdaság ágazati szerkezete és annak változása képet ad a jövőbeli növekedés esélyeiről. Ezért fontos, hogy a gazdaság tágabb értelemben vett szerkezetét, diverzifikáltságát is vizsgáljuk.

Diverzifikáltságon szerkezeti (strukturális), valamint méret, tulajdon és tevékenységi kör, szakma szerinti sokszínűséget értünk.

A tevékenység és szakma szerinti diverzifikáció fontos eleme az úgynevezett hagyományos és a technológiai és tudásigényes ágazatok aránya. Eszerint a gazdasági szerkezet fontos jellemzői a következők: milyen a hazai és a külföldi tulajdonú cégek aránya, milyen a globális cégek és a kis cégek aránya, milyen a termelési és a szolgáltatási tevékenységek, valamint az energiaigényes és tudásigényes tevékenységek aránya. Valamennyi tudományos elemzés szerint a sikeres gazdaságokra az erős hazai szektor, az erős és sok helyi kisvállalkozás, a tudás- és kreativitásalapú tevékenységek – közöttük szolgáltatások – túlsúlya a jellemző. A diverzifikáltság nem méreténnyező, azaz nem mennyiségi, hanem minőségi jellemző.

A szerkezeti diverzifikáció minél magasabb szintje növeli egy gazdaság rugalmasságát, alkalmazkodóképességét, és csökkenti sérülékenységét, függőségét. Minél több gazdasági ág van jelen egy országban, annál szélesebb körben képes termékekkel és szolgáltatásokkal a világpiacra megjelenni. A széles exportpaletta azt jelenti, hogy – a monokulturális gazdaságokkal ellentétben – az ország jövedelme nem egy-két termék vagy erőforrás világpiaci árától függ.

Egy diverzifikált gazdaság saját belső fogyasztóit is magasabb színvonalon, szélesebb választékban képes kiszolgálni, ami a fogyasztói szükségletek magasabb szintű kielégítésén keresztül magasabb életminőséget eredményez.

A diverzifikáltsággal kapcsolatban fontos, hogy az új, korszerű ágazatok, a fejlett technológiák is jelen legyenek egy gazdaságban. Napjaink globalizációja nemcsak azt jelenti, hogy az áruk és szolgáltatások, valamint a termelési tényezők (tőke, munkaerő, információ) nemzetközi áramlása gyorsult fel, hanem a technológiáé és a tudásé is. A kevésbé új, korszerű ágazatok technológiája szinte minden gazdaság számára elérhető, így ezen ágazatok működtetésére szinte bármely gazdaság képes. Ezért a gazdaság szerkezeti diverzifikációjának javítása a technológia- és tudásintenzív, high-tech ágazatok szerepének növelését jelenti. Ezen high-tech ágak megtelepedése és megerősödése több szempontból is kulcskérdés a gazdaság és társadalom hosszú távú fejlődése szempontjából. Ugyanis ezen ágazatok jelenléte egyrészt a nemzetgazdaság magas technológiai és tudásszínvonalát jelenti, másrésztől működésük tovább növeli ezt a színvonalat.

Az előzőkből következik, hogy a gazdaság diverzifikáltsága kapcsán nagyon fontos, hogy a gazdaság szerkezete a technológia- és tudásintenzív ágazatok felé mozduljon el. Ez összhangban van azzal, hogy ha a termelékenységet általában nem többletmunkával vagy a munka intenzitásának fokozásával, hanem a tudástartalom növelésével, korszerű technológia és a jobb munkaszervezés-vezetés alkalmazásával növeli egy ország, akkor javul versenyképessége, és a javuló versenyképesség nagyobb gazdasági növekedést tesz lehetővé. (A témát a 3. fejezetben részletesebben vizsgáljuk.)

2.4. A gazdasági teljesítmény mérése

Nem vizsgáltuk még eddig részletesebben, hogy hogyan is mérjük a gazdasági teljesítményt, mit veszünk figyelembe akkor, amikor egy országban a gazdasági növekedést kiszámítjuk.

A gazdasági teljesítmény mérése legáltalánosabban a GDP – Gross Domestic Product: bruttó hazai termék – mutatót használjuk. Ez a mutató kifejezi az egy adott évben létrehozott

és pénzben mért összes új értéket, amely egy adott országban megszületik. A GDP-be csak a hozzáadott új érték számít bele a termelés minden szakaszában. A nominális GDP a folyóáron mért új értéket, a reál-GDP pedig a változatlan áron számolt új értéket méri.

Kibocsátás: az adott gazdasági egység által más, a termelő és szolgáltató gazdasági egységen kívüli egységek számára előállított, valamint a saját végső fogyasztásra kerülő termékek és szolgáltatások összessége. A kibocsátást a nemzeti számlák alapján értékeli.

Folyó termelőfelhasználás: a termelési folyamat során az elszámolási időszakban más termelőegységtől vásárolt termékek és szolgáltatások értéke, amelyeket új termékek és szolgáltatások előállításához használnak fel. Az állóeszközök értékcsökkenése azonban nem része a folyó termelőfelhasználásnak. A folyó termelőfelhasználás értékelése piaci beszerzési áron történik (KSH meghatározása).

A bruttó hazai termék (GDP): termelési oldalról számítva egyenlő az ágazatok vagy szektorok által előállított, alapján értékelt bruttó hozzáadott értékek (azaz a kibocsátás és a folyó termelőfelhasználás különbségeinek) és az ágazatokra vagy szektorokra fel nem osztható termékadók és -támogatások egyenlegének összegével (KSH meghatározása).

Hangsúlyoznunk kell, hogy csak azt az új értéket veszi figyelembe, amely pénzben kifejezhető. Éppen ebben van legnagyobb hiányossága. Nem méri ugyanis a GDP például a családon belül a gyermekek nevelésével vagy az idősök gondozásával töltött idő értékét, mivel azt közvetlenül nem lehet pénzben kifejezni. Ugyanakkor a társadalom számára ezek rendkívül hasznos tevékenységek. De nem jelenik meg a GDP-ben az sem, ha valaki segít a szomszédjának: mondjuk levágja a fűvét, és cserében a szomszédtól zöldséget vagy gyümölcsöt kap. Nyilvánvaló, hogy az említett tevékenységek értéket teremtenek, mégsem számítanak bele a GDP-be. Viszont a környezetszennyező vagy az embereket egészségtelen környezetben foglalkoztató cégek tevékenysége növeli a GDP-t, holott ez egyértelműen társadalmi károkat okoz. Ebből következik, hogy hiába nő egy országban a GDP, nem biztos, hogy a társadalom is előrehalad, azaz van társadalmi fejlődés is. Sőt az is elképzelhető, hogy egy jelentős GDP-növekedés komoly környezeti károkkal jár együtt. Erre példa volt a gyors kínai gazdasági növekedés, amelyet óriási környezetkárosodás kísért. Végül érzéketlen a GDP arra is, hogy mekkora szakadék van egy országban a szegények és a gazdagok között. Nőhet ugyanis jelentősen a GDP úgy, hogy közben emelkedik a szegények száma.

Legutóbb a Világgaazdasági Fórum (WEF) figyelmeztetett a gazdasági teljesítmény GDP-vel való mérésének problémáira. Szerintük a GDP olyan, mint a sebességmérő. Megmutatja, hogy a gazdaság gyorsabban vagy lassabban teljesít-e, mint korábban. Csakhogy egy sebességmérő nem mondja meg, hogy jó irányba megy-e az autó, vagy nem mentünk-e át az út másik oldalára, szembe az ott jövő forgalommal. A GDP sem méri, hogy jó irányba megy-e a gazdaság, és például azt sem méri, hogy milyen minőségű munkahelyeken dolgoznak az emberek.

Ezért a WEF azt javasolja, hogy a teljesebb kép nyeréséhez a GDP mellett adják meg a kormánynak a következő öt mutató értékének változását is:

- a rendelkezésre álló munkahelyek minősége, milyen munkát kínálnak, mekkora bérért, és mekkora biztonsággal;
- hogy alakult az emberek jóllétérzete, boldogságszintje;

- hogy alakul a jövedelemeloszlás: az adók megfizetése után hányszorosa a felső 10%-ba tartozó háztartások átlagjövedelme az alsó 10%-ba tartozókéénak;
- hogy alakulnak a társadalom egészségi állapotával kapcsolatos mutatók, beleértve az egészségben várható élettartamot is;
- milyen hatással van a gazdasági tevékenység a környezetre: hogy alakulnak a káros-anyag-kibocsátási mutatók.

A *The New York Times* című lapban 2010. május 10-én Jon Gertner hosszú tanulmányt írt *The Rise and Fall of the GDP* – A GDP sikere és bukása – címmel, amelyben így érvel: a korábbi vélemények szerint minél jobban nő a GDP, annál jobban élnek az emberek, annál jobban érzik magukat a bőrükben. Ezért az országok legfontosabb célként a GDP növelését jelölik meg. Azonban nehéz elhinni azt, hogy egyetlen számszerű mutatóval mérni lehessen egy ország fejlődését. Sőt az igazi fejlődés legfőbb gátja egyre inkább az, hogy a közgazdászok és statisztikusok még mindig hisznek a GDP-ben. A GDP lehet, hogy mond valamit a gazdaságról, de azokat a dolgokat nem tudja mérni, amelyek az emberi fejlődés szempontjából a legfontosabbak. Hiszen a GDP pénzügyi mutató, és ezért a GDP-vel mért gazdasági növekedés nem feltétlenül jár együtt a társadalom fejlődésével.

John Fitzgerald Kennedy (1917–1963), az USA 35. elnöke (1961–1963) ugyanezt a gondolatot így fogalmazta meg: „a GDP nem méri gyermekeink egészségét, az oktatásuk minőségét, játékaik örömet. Nem számol költségvetünk szépségével, a házasságok erejével, vitáink intelligenciájával vagy a köztisztviselők becsületességével. De nem számít bele bátorságunk és szellemességünk szintje, bölcsességünk vagy nemzetünk iránti elkötelezettségünk. Vagyis röviden: mindent mér, csak azt nem, ami az élet igazi értelme.” (Beszéd a Kansasi Egyetemen, 1968. március 18.)

A WEF véleménye szerint, ha ezen öt mutató bármelyikének értékei romlanak adott időszakban, miközben a GDP nő, akkor a GDP-növekedést nem lehet eredménynek tekinteni (WALLIS 2016).

Világgazdasági Fórum (World Economic Forum, WEF): svájci kutatóintézet, genfi székhellyel. Éves konferenciáit szintén Svájcban, Davosban tartja. A Fórumot Klaus Schwab német közgazdász professzor alapította 1971-ben. Híressé vált kiadványa az évente megjelenő globális versenyképességi rangsor, amely 130–140 ország versenyképességét elemzi kérdőíves felmérésekre és statisztikai adatokra támaszkodva.

2.5. Néhány érdekesség: fenntarthatósági és degrowth-nézetek

Fenntarthatóság

A növekedéssel kapcsolatban fel szokták tenni a kérdést, hogy fenntartható-e hosszú távon a növekedés, és ha igen, ennek milyen feltételei vannak. A gazdasági fenntarthatóság azonban nem vizsgálható az általános fenntarthatóságtól elszigetelve.

A fenntarthatóság egy általános megfogalmazás szerint azt jelenti, hogy úgy kell a jelen szükségleteit kielégíteni, hogy azzal ne veszélyeztessük a jövő nemzedékek esélyét arra, hogy saját szükségleteiket majd szintén fedezni tudják.

Akkor fenntartható egy társadalom, ha

- megfelelő szinten elégíti ki a jelen generációk igényeit;
- ezt úgy teszi, hogy a jövőbeli generációk is ki tudják majd megfelelő szinten elégíteni saját igényeiket; és
- lehetővé teszi, hogy a társadalom minden egyes tagja egy kiegyensúlyozott társadalom keretei között szabadon fejlődhessék, és harmóniában élhessen a környezetével.

(Brundland Bizottság *Közös Jövőnk* című jelentése, 1987. UN)

A fenntarthatóság szintjét a kutatók három területen mérik. Ehhez a

- gazdasági,
- társadalmi és
- természeti fenntarthatóság mutatóit elemzik.

A legismertebb elemzést a 2006-ban létrehozott holland Fenntartható Társadalom Alapítvány (Sustainable Society Foundation – SSF) végzi. A legutóbbi tanulmánya, amelyben a világ teljes népességének 99%-át képviselő 154 ország helyzetét elemezte, 2016-ban jelent meg.

Magyarországnak – az elemzés szerint – a gazdasági fenntarthatóság szempontjából a magas államadósság a gyenge pontja.

A társadalmi fenntarthatóság területén az egészségi állapot, a nemek egyenlőtlen esélyei, a népességfogyás és a kormányzati munka minősége miatt vagyunk lemaradva. A környezeti fenntarthatósági mutatók között pedig az organikus mezőgazdaság elterjedtsége, a megújuló energiák használata és a káros gázkibocsátás mértéke mutatókra rosszak a pozícióink. Érdemes összevetni helyezéseinket más országokéval, és azt is célszerű megvizsgálni, hogy mely területeken javul vagy romlik a teljesítményünk.

A V4-országok és Ausztria helyezését két évre, 2006-ra és 2016-ra az 1. táblázatban látjuk.

1. táblázat

A V4-országok és Ausztria fenntarthatósági elemzése

Ország	Gazdasági helyezés		Pozíció-változás	Társadalmi helyezés		Pozíció-változás	Környezeti helyezés		Pozíció-változás
	2006	2016		2006	2016		2006	2016	
Magyarország	27	47	–20	11	23	–12	100	70	+30
Csehország	11	5	+6	13	11	+2	146	129	+17
Lengyelország	58	14	+44	29	16	+13	99	104	–5
Szlovákia	31	27	+4	16	20	–4	101	83	+18
Ausztria	13	33	–20	6	13	–7	123	95	+28

Forrás: Eurostat

A táblázat szerint 2006 óta csak környezeti fenntarthatósági mutatóink javultak. A gazdasági és társadalmi fenntarthatóságot tekintve a legjobb eredményt Lengyelország érte el. Meg kell azonban említeni, hogy a 2016. évben megjelent tanulmány legtöbb adata 2014. évi.

Végül nézzük meg, mely adatokat elemzik a kutatók!

A fenntartható társadalmi index (SSI)	Társadalmi mutatók	Alapvető szükségletek	1. Elegendő élelmiszer 2. Elegendő ital 3. Biztonságos higiéniai feltételek
		Fejlődési lehetőség és egészségi állapot	4. Oktatás 5. Egészségben várható élettartam 6. Nemek közötti egyenlőség
	Környezeti mutatók	Kiegyensúlyozott társadalom	7. Jövedelemeloszlás 8. Népségnövekedés 9. Kormányzás minősége
		Természeti erőforrások	10. Biodiverzitás 11. Megújuló vízforrások 12. Fogyasztás
		Klíma és energia	13. Energiafelhasználás 14. Energiamegtakarítás 15. Károsgáz-kibocsátás 16. Megújuló energiahasználat
	Gazdasági mutatók	Felkészülés a jövőre	17. Organikus mezőgazdaság 18. Megtakarítások
		Gazdasági mutatók	19. GDP/fő 20. Foglalkoztatottság 21. Államadósság

7. ábra

A fenntartható társadalmi index (SSI) részmutatói

Forrás: SSF 2014

Növekedésellenes vagy „0” növekedéspárti nézetek [4.]

A növekedést bírálók rámutatnak arra, hogy a növekedésnek korlátai vannak. Különböző gondolkodók azonban eltérően vélekedtek arról, hogy mi gátolhatja meg a gazdaság korlátlan növekedését. 1972-ben például a Római Klub megnevezésű tudóscsoport az ásványok és az energiaforrások kiapadását vélte a növekedés korlátjának.

Korunkban sokan figyelmeztetnek arra is, hogy a gazdasági növekedés ökológiai katasztrófához vezethet: növény- és állatfajok kipusztulásához, globális felmelegedéshez,

de rámutatnak a kimerülő erőforrások problémájára is. Egyesek szerint, ha nem lesz képes az emberiség drasztikusan csökkenteni a nem megújuló erőforrások kihasználásának mértékét, akkor félő, hogy a fogyó erőforrásokért való harc miatt növekvő feszültségekre, nemzetközi konfliktusokra kell számítanunk az elkövetkező években.

A *degrowth*, azaz a növekedés nélküli gazdaság gondolata a 70-es években jelent meg először. Azon a feltételezésen alapul, hogy a GDP-vel mért gazdasági növekedés fenntarthatatlan. Ennek az az oka, hogy egy véges rendszerben, ami a természeti erőforrások rendelkezésre állására jellemző, nem lehetséges végtelen növekedés. De azt is állítja, hogy a jobb élethez nem elég, ha a pénzzel mért termelés és szolgáltatás állandóan bővül egy gazdaságban. Ezért ez nem is lehet egy társadalom legfontosabb célja. Hiszen a termelés állandó növekedése kimeríti az energia- és nyersanyagkészleteket, károsítja a természeti környezetet, és tönkreteszi a növény- és állatvilágot, csökkenti a biodiverzitást. A *degrowth*-elmélet hívei szerint a fő problémák a következők:

- A jelenlegi gazdasági rendszerek működése nagymértékben függ a nem megújuló erőforrások rendelkezésre állásától. Ezek készletei a világban kifogyóban vannak.
- Bizonyítékok vannak rá, hogy az erőteljes növekedés jelentős környezeti károsozással jár.
- Az állandó gazdasági növekedés jelentős hulladékképződéssel jár együtt, amely elszennyezi a Földet.

Éppen ezért másféle – minőségi – növekedésre kellene törekedniük a nemzeteknek. A minőségi növekedés, szemben a GDP-vel mért növekedéssel, az életminőség javítását tűzi ki célul, aminek nem kell együtt járnia a fogyasztás bővülésével. Ebből az következik, hogy ha nem a GDP-vel mérnénk a növekedés hasznát, akkor esetleg már ma is bizonyítható lenne, hogy a növekedés már ma is több kárt okoz, mint amennyi valódi értéket teremt. Éppen ezért – szerintük – véget kell vetni annak, hogy egy ország sikerét a GDP növekedésével mérjük. Alternatív mutatószámokat kell alkalmazni, mint például a különböző „jó élet”-mutatókat, életminőség-mutatókat. Úgy is fogalmazhatnánk, hogy a növekedés helyett, ami egy mennyiségi jelenség, a minőséget is kifejező fejlődést kell mérnünk.

De mit jelentene például a 0 növekedés a gyakorlatban? Egy általános megfogalmazás szerint a nulla növekedés a termelés és fogyasztás olyan méltányos mértékű visszafogását jelentené, amely javítja az emberek jólétét, és javítja az ökológiai környezetet lokálisan, globálisan, rövid és hosszú távon egyaránt.

A meghatározás bizonyítja, hogy a nulla növekedés egyrészt mennyiségi csökkentést, másrészt pedig minőségi javulást kell, hogy jelentsen.

A jólétben nem az anyagi javak birtoklása miatti megelégedettséget, hanem a boldogságra, öröme és az önmegvalósításra épülő életminőséget kell értenünk.

Nemzetközi kutatások bizonyítják, hogy a boldogság mértéke nincs szoros kapcsolatban az anyagiakkal, sőt a költsékezési képességek növekedése sem növeli feltétlenül a boldogság szintjét. Ezzel a nézettel azonban sokan nem értenek egyet.

A Gallup Intézet nemzetközi felmérése, amely 140 ezer ember kikérdezésén alapult, azt találta, hogy azok a legboldogabb nemzetek, amelyekben erősek a családi és baráti kapcsolatok. (A felmérést Christopher Barrington-Leigh ismertette *International evidence on the social context of wellbeing* címmel 2010. április 24-én a www.voxeu.org/index.php?q=node/4924 honlapon.)

Végül a boldogságot növelheti, ha az embernek lehetősége van ötletekkel előállni és ötleteit kipróbálni. Úgy is fogalmazhatnánk, hogy az innováció lehetősége boldoggá teheti az embert még akkor is, ha azzal nem jár feltétlenül együtt nagyobb jövedelem. Ugyanakkor különböző felmérések bizonyítják, hogy a futószalag mellé kényszerített munkavállaló, ahogy arra már korábban is utaltunk, megkeseredhet, elkophatnak a képességei, és ezáltal jólléte romlik, boldogtalanná válik. A boldogtalanság pedig az egészségi állapotára is negatív hatással lehet.

A nulla növekedésű gazdasági modell viszont lehetővé teheti, hogy az emberek több időt töltsenek egymással, közösségeket építsenek, és ezzel erősítsék a társadalmi összetartozást, a társadalmi tőkét. (A témával részletesebben a 6. fejezetben foglalkozunk.) Ehhez a gondolathoz kapcsolhatjuk azt a tényt is, hogy az egy főre jutó GDP nagysága és a várható élettartam között sincs szoros összefüggés. Több olyan ország is van, ahol alacsonyabb egy főre jutó GDP mellett a várható élettartam magasabb, mint más, magasabb egy főre jutó GDP-vel rendelkező országokban.

2.6. Összefoglaló gondolatok

A fejezet bemutatta a fontosabb növekedési elméletek lényegét, eltéréseit. Vizsgálta a termelékenységmérés módszereit, és rámutatott arra, hogy a teljes tényezőssé termelékenység vizsgálata mutatja meg a növekedés és a versenyképesség-javulás legfontosabb forrásait: a tudást, az innovációt, a korszerű vezetési-szervezési módszerek alkalmazását.

Vizsgálja továbbá a fejezet a gazdasági és társadalmi teljesítmény mérésének hagyományos és új módszereit. Érvel amellett, hogy a GDP-vel való mérés félrevezető eredményeket mutathat, és ezért rossz gazdaságpolitikai döntéseket támogathat. Végül bemutatja a fejezet a növekedés korlátaival és az úgynevezett *degrowth* vagy „0 növekedéssel” kapcsolatos legjellemzőbb nézeteket. Ennek kapcsán véleményeket idéz arról, hogy van-e kapcsolat a gazdasági növekedés és a társadalmi boldogság szint között.

Jegyzetek

1. Az egyenlőtlenségek mértékét a Gini-indexszel mérjük. A Gini-index olyan mérőszám, amellyel a jövedelemeloszlás egyenlőtlenségét mérjük. Nevét Corrado Gini olasz közgazdásztól kapta, aki 1912-ben publikálta először számításait a Gini-index alapján. Értéke 0 és 1 között lehet. Segítségével azt vizsgálhatjuk, hogy a lakosság egyes csoportjai a megtermelt jövedelem hány százalékát kapják meg.
2. Nem megújuló erőforrás: olyan természeti erőforrás, amely nem képes a természetben újrateremtődni, vagy ha igen, akkor az nagyon hosszú időt vesz igénybe. Ilyen nem megújuló erőforrás a kőszén, kőolaj, földgáz vagy az urán, amelyre az atomenergia előállításához van szükség.
3. K+F, innováció: K+F-en a kutatási és fejlesztési tevékenységet értjük. Ez termékek esetén elsősorban az új ötlet megszületéséhez, annak kipróbálásához, esetleges próbadarabok, minták elkészítéséhez kapcsolódik. Technológiák esetén pedig az új technológia kifejlesztését és gyártásban való alkalmazását értjük rajta. Az innováció ezzel szemben sokkal tágabb

fogalom. Termékek esetén magában foglalja az új termék sikeres piaci bevezetését. De beszélhetünk folyamat-, vezetési, szervezési, szervezeti és marketinginnovációról is. Ezért az innováció általános értelemben újítást, továbbfejlesztést jelent.

4. A *degrowth*-elmélet alapján sokan a román közgazdász, Nicholas Georgescu-Roegen 1971-ben megjelent *The Entropy Law and the Economic Process* (*Az entrópia törvénye és a gazdasági folyamat*) című könyvét tekintik. Az entrópia az anyag rendezetlenségét jelenti. Minél magasabb egy anyag entrópiája, annál rendezetlenebb az állapota. A szót Rudolf Clausius (1822–1888) használta először, és ezzel jellemezte a termodinamikában az anyagi rendszerek molekuláris rendezetlenségét. Nicholas Georgescu-Roegen *Az entrópia törvénye és a gazdasági folyamat* című könyvét Kacsuk Zoltán ismerteti a *Kovács* VI. évfolyam 1–4. számában (2002. tavasz–tél, 19–31.). Kiemeli belőle azt a fontos gondolatot, hogy a gazdasággal foglalkozóknak is tudomásul kell venniük a fizikai és biológiai törvényeket. Ezzel egyben bírálja a neoliberális közgazdászok azon véleményét, hogy a gazdasági növekedésnek nincs határa, az csak a gazdasági szereplők elhatározásától függ.

Ellenőrző kérdések

1. Melyek az alapvető különbségek a gazdasági növekedés és a gazdasági fejlődés között?
2. Melyek a GDP-mutató legfőbb hiányosságai?
3. Elfogadhatók-e a gazdasági növekedés korlátaira figyelmeztető nézetek? Ha igen, miért, ha nem, miért nem?
4. Miért vezethet hosszabb távon sikeresebb gazdasági fejlődésre, ha a termelékenység növelését a teljes tényezős termelékenység módszerrel vizsgáljuk?
5. Mi a fenntarthatóság lényege, és mit tehet az állam a fenntartható fejlődés érdekében?

Felhasznált és ajánlott irodalom

- CSATH M. (2014): Növekedési elméletek. In CSATH M. szerk.: *Közgazdaságtan*. Budapest, NKE.
- ERDŐS T. (2003): *Fenntartható gazdasági növekedés*. Budapest, Akadémiai.
- JÓNA Gy. (2015): A rendelkezésre álló kihasználatlan erőforrások – az endogén növekedésemélet. *Acta Medicinæ et Sociologica*, Vol. 6, No. 17. 151–165.
- KÁPOSZTA J. – TÓTH T. (2011): *Regionális és vidékfejlesztési ismeretek*. Gödöllő, Szent István Egyetemi Kiadó.
- PIKETTY, T. (2015): *A tőke a 21. században*. Budapest, Kossuth.
- ROBINSON, J. – ACEMOGLU, D. (2013): *Miért buknek el a nemzetek?* Budapest, HVG Könyvek.
- SSF (2014). Sustainable Society Index. Elérhető: www.ssfindex.com/ssi/ (A letöltés ideje: 2018. 08. 27.)
- STIGLITZ, J. E. – SEN, A. – FITOUSSI, J. P. (2010): *Mismeasuring Our Lives: Why GDP Doesn't Add Up?* New York, The New Press.
- WALLIS, S. (2016): Five Measures of Growth that are Better than GDP. *World Economic Forum*, 19 Apr 2016.
- World Bank (2006). *Where is the Wealth of Nations? Measuring Capital for the 21st Century*. Washington, World Bank.